

УДК 930.2:272-725-057.4(477)''191/200''І. Патрило(092)

ВНЕСОК ОТЦЯ ІСИДОРА ПАТРИЛА В РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Василь ЛАГОЦЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

У пропонованій статті охарактеризовано науковий доробок відомого вченого другої половини ХХ ст. – отця Ісидора (Івана) Патрила. Через події Другої світової війни його науковий світогляд формувався у межах трьох установ – Українського вільного університету, Папському університеті святого Томи Аквінського та Римському папському університеті “Лятеранум”. Основними напрямками дослідних студій були: бібліографія і джерела до історії української церкви, історія Києво-Могилянської академії, історія церкви, біографістика. Від 1962 р. до 1976 р. отець Патрило працював директором Римських василіянських видавництв “Записки Чину святого Василя Великого” та “Українська духовна бібліотека”. Основним напрацюванням вченого є бібліографія і джерела до історії української церкви, видана у трьох томах.

Ключові слова: отець Ісидор Патрило, історія церкви, бібліографія, біографістика.

Історико-дослідницька діяльність представників Василіянського Чину святого Йосафата – тема, яка в сучасній історіографії, на жаль, практично не представлена. Це, зокрема відноситься до постаті отця Ісидора (Івана) Патрила (30.11.1919–27.10.2008). Про нього відомо, як про українського католицького священника, протоархімандрита Василіянського Чину св. Йосафата (1976–1996), історика, бібліографа. Проте, дослідження щодо його наукової діяльності відсутні. Це, в свою чергу, формує мету даної розвідки – розглянути вклад о. Ісидора Патрила у розвиток української історичної науки.

Науковий шлях о. Ісидора Патрила розпочався з виконання дисертаційної роботи в Українському вільному університеті у Празі на тему: “Педагогія Київсько-Могилянської академії 1631–1817”¹, результати якої були апробовані 1944 року. Продовжував дослідження історії Київської академії навчаючись на богословському факультеті у Папському університеті святого Томи Аквінського, де 1953 року захистив другу дисертацію на тему: “Петро Могила і його Академія. Причини до студій про знання і поширення св. Томи в Україні”². Проте, обидва дослідження отець Ісидор не вважав завершеними, оскільки через події Другої

¹ Іван Патрило, Педагогія Київської академії (1631–1817). (Прага: Український вільний університет, 1943).

² Isidorus Patrylo, *Peter Mohyla und seine Akademie. Beitrag zum Studium über Kenntnis und Einfluss des hl. Thomas in der Ukraine.* (Roma, 1953).

світової війни та радянський період на території України не мав змоги використати увесь комплекс джерел та літератури по цій проблематиці³.

Наступну дослідну роботу отець Ісидор Патрило виконав із канонічного права на тему: “*Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses*”, після навчання у Римському папському університеті “Лятеранум”, куди йому запропонував вступити протоархімадрит ЧСВВ о. Павло Миськів. Результати дисертаційного напрацювання були опубліковані у I секції Записок ЧСВВ 1962 року⁴. У цей же рік отець Ісидор очолив Видавництво оо. Василян у Римі, яке видавало серії книг: “Записки ЧСВВ” і “Українська духовна бібліотека”.

Вивчення бібліографії та джерел історії української церкви становить окрему когорту досліджень о. Ісидора Патрила. На початку 70-х років ХХ ст. вчений розпочав збір матеріалів про українську церкву, якими б мав доповнити велику англomовну українську бібліографію. Зібравши значну кількість бібліографічного матеріалу видавництво оо. Василян у Римі 1975 р. вирішило видати цей доробок окремим томом⁵. Загалом було опубліковано три частини серії “Джерела і бібліографія історії української церкви” із чотирьох проєктованих⁶. Матеріали до запланованої четвертої книги присвяченій 400-літтю Берестейської унії включили у другу секцію Записок ЧСВВ 1996 р.⁷ Варто зазначити, що над створенням таких об’ємних і важливих досліджень, як правило працюють великі авторські колективи, а в даному випадку це зробила одна людина.

Для вивчення і опису джерела, в якому повністю або частково приділено увагу історії української церкви, автор використав фонди бібліотек Східного інституту в Римі та оо. Василян при Генеральній курії, також частково використовував матеріали бібліотек Колегії св. Йосафата в Римі, католицького університету в Любліні і Польського інституту в Римі⁸. Отець Ісидор опрацював видання англійською, італійською, іспанською, французькою, польською, українською та іншими мовами. Загалом дослідником було зроблено докладні описи кожної позиції у такому порядку: автор, назва праці, місце видання, короткий зміст, наявність рецензій, доповнень. Усі описи подані українською мовою, що значно спрощують пошук відповідної літератури для наукової розвідки або інших цілей.

³ Isydorus Patrylo, *Peter Mohyla und seine Akademie*, 1.

⁴ Isydorus Patrylo, *Archiepiscopi Metropolitani Kievo-Haliciensis: attentis praescriptis M.P. “Cleri sanctitati”*. (Roma: Sumptibus PP. Basilianorum, 1962).

⁵ Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ*, 33 (1975).

⁶ Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ* 33 (1975); Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ* 46 (1988); Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ* 49 (1995).

⁷ Ісидор І. Патрило, “Артикули Берестейської унії”, *Записки ЧСВВ* 15 (1996); Ісидор І. Патрило, “Бібліографія до Берестейської та Ужгородської уній”, *Записки ЧСВВ* 15 (1996).

⁸ Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ* 46, 1988: 5-6; Ісидор І. Патрило, “Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви”, *Записки ЧСВВ* 49 (1995): 5.

Ще одним важливим напрямком наукової роботи були студії з біографістики. Починаючи з 70–80-х років ХХ ст. у країнах Західної Європи відбувається “антропологічний поворот” в історіографії, який зумовлює повернення людини у центр історії. У цьому напрямку об’єктом дослідження стають не великі політичні та економічні проблеми, а поглиблений аналіз невеликих суспільних структур, повсякденне життя, стереотипи мислення звичайних людей, історію яких традиційна наука приймала як своєрідний додаток, який не заслуговував уваги.

Цей “антропологічний поворот” чітко простежується у дослідженнях отця Ісидора. Зокрема, у працях про місійну діяльність у Сербії отця Павлина Демського впродовж 1648–1656 рр.⁹, а також про життєвий шлях та діяльність отців Атанасія Великого¹⁰ та Павла Миськіва¹¹ тощо.

Ще одним напрямом досліджень вченого стосувалися історії української церкви. Перша праця присвячена впливу християнства на еволюцію українського законодавства. У цій роботі автор виділив чотири періоди української державності (княжий, литовсько-польський, козацько-гетьманський та новітній), але вважав, що українським законодавством користувались лише у перших трьох. У “новітній час” українська держава входила до складу різних держав, які запровадили власні закони. Отець Ісидор зазначив, що в певний період “новітнього часу” була відновлена українська державність, проте законодавство було запозичене із зарубіжного законодавства¹².

Для аналізу першого періоду (княжого) о. Патрило використав Церковний статут Володимира та Церковний устав Ярослава. На основі цих уставів учений розглянув походження, повноваження церковних судів та осіб, які підпадали під їхню юрисдикцію (духовенство, лікарі, “прощенник”, раб, прочанин, каліка, “ізгої”)¹³. Серед церковних справ, які розглядали суди автор виділив:

1. *Справи охорони чистої віри*: відьмацтво, єретицтво, церковне злодійство тощо.

2. *Порушення моралі*: зводництво, згвалтування, проституція, викрадання жінок.

3. *Охорона родини*: розвід, розпуста, чужоложство, схоплення нареченої, колотнечі між чоловіком та жінкою за маєток, одруження у споріднені або свояцтві, отруювання та виготовлення отрут, трьохразове обмовлювання у розпусному житті, побиття батька чи матері сином чи дочкою.

⁹ Ісидор І. Патрило, “Отець Павлин Демський, український місіонер для Сербії в 17 ст.”, *Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Яніва*, (Мюнхен: Український вільний університет, 1983).

¹⁰ Ісидор І. Патрило, “Життя і творчість о. Атанасія Г. Великого”, *Записки ЧСВВ* 12(18), (1985).

¹¹ Ісидор І. Патрило, “Отець Павло Миськів, ЧСВВ (1918–1984)”, *Записки ЧСВВ* 12(18), (1985).

¹² Ісидор І. Патрило, “Вплив християнства на українське законодавство”, *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової конференції у Рокка ді Папа (18–20. X. 1963)*, ред. Володимир Янів, (Мюнхен–Рим–Париж: 1966), 131.

¹³ Там само, 135.

Вказані норми поширились на наступні періоди: Литовсько-польський та Козацько-гетьманський із незначними поодинокими змінами та доповненнями¹⁴.

Крім того, вчений виокремив засади загального законодавства, які зазнали змін під впливом християнства:

1. Помста – відбувся поступовий перехід від принципу “око за око, зуб за зуб” до вибору між помстою або грошовим відшкодуванням, а згодом виключно компенсація¹⁵.

2. Невільництво – запровадження християнства не відмінило цю норму, але дещо її послабило. Якщо за “Руською Правдою” було передбачено довічне невольництво (із певними випадками викупу з рабства), то з прийняттям християнства невольник отримав можливості стати вільною людиною. Так невольник ставав вільним, якщо вступав у духовний стан; звільняли невольницю, якщо вона стала жертвою зґвалтування¹⁶.

3. Становище жінки та дітей – на відміну від римського законодавства, в якому чоловік був власником жінки та дітей, в українському він був головою сім’ї. Тільки за один злочин чоловіка члени сім’ї несли відповідальність – розбій, внаслідок якого відбувалося вигнання або віддавались у рабство.

4. Про чужинців – законодавство Київської Русі зберігало право власності чужинця після його смерті. У суді чужинцю надавалось право на двох свідків, враховуючи те, що мало з ким він був знайомий¹⁷.

Окрему групу досліджень історії церкви у науковому доробку отця Ісидора Патрила становить історія Василянського Чину. Праці з цієї проблематики можна умовно розділити на: історію Галицької¹⁸, Холмської провінцій ЧСВВ¹⁹, Василянської делегатури в Польщі у післявоєнний період²⁰ та загальний огляд історії Василянського Чину²¹.

¹⁴ Ісидор І. Патрило, “Вплив християнства на українське законодавство,” *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової конференції у Рокка ді Пана (18–20. X. 1963)*, ред. Володимир Янів, (Мюнхен–Рим–Париж: 1966), 133–142.

¹⁵ Там само, 143.

¹⁶ Там само, 144.

¹⁷ Ісидор І. Патрило, “Вплив християнства на українське законодавство,” *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової конференції у Рокка ді Пана (18–20. X. 1963)*, ред. Володимир Янів, (Мюнхен–Рим–Париж: 1966), 144–146.

¹⁸ Ісидор І. Патрило, “Нарис історії Галицької провінції”, *Записки ЧСВВ* 11 (17), (1982); Ісидор І. Патрило, “Нарис історії Василян від 1743 до 1839 р.”, *Записки ЧСВВ* 13 (19), (1988).

¹⁹ Ісидор І. Патрило, “Холмська Провінція Різдва Матері Божої (1810–1864)”, *Записки ЧСВВ*, 13(19), (1988); Ісидор І. Патрило, “Василяни Холмської провінції (1810–1864)”, *Записки ЧСВВ* 14 (1992).

²⁰ Ісидор І. Патрило, “Василянська Делегатура в Польщі”, *Записки ЧСВВ* 11 (17), (1982).

²¹ Ісидор І. Патрило, “На порозі другого сторіччя оновлення Василянського Чину св. Йосафата”, *Записки ЧСВВ* 11(17), 1982; Ісидор І. Патрило, “Огляд Василянського Чину – 1000-літнього свідка християнської України,” Наукова конференція в 1000-ліття хрещення Руси-України Українського католицького університету ім. св. Климента папи, ред. Петро Цимбалістий, (Львів–Рим–Лондон: Філія Українського Католицького Університету ім. св. Климента папи, 2008).

Нарис історії Галицької провінції був опублікований двома частинами. У першій автор подав історію про: розвиток чернецтва у Галичині до XVII століття; об'єднання Галицьких монастирів у 1693 р., 1711 р., 1739 р. і 1743 р.; становище Галицької провінції у 1780–1882 рр.; про Добромільську реформу 1882–1904 рр.; про період Галицької провінції під власний управлінням²². Друга частина була менш обширною в хронологічних межах (від 1743 р. до 1839 р.), але більше наповнено фактографічним матеріалом за цей період. Розділи другої частини містили інформацію про: організацію василіян між Дубенською капітулою і першим поділом Польщі (1743–1772); поділ і життя провінцій в період між 1772–1795 роками; – діяльність василіян у XVII – XVIII ст.; становище василіян у Російській імперії (1793–1825); ліквідацію Василянського Чину за царя Миколи I у Російській імперії (1825–1839)²³.

Нарис історії Холмської провінції, яка проіснувала 54 роки (1810–1864) було опубліковано, як і попередню працю, двома частинами. Спочатку автор видав версію з описом та діяльністю усіх монастирів цієї провінції, діяльністю провінційних капітул, особливості функціонування провінції в її останні роки, а також особливості її ліквідації. Також до цієї частини включено згадки про усіх протоігуменів Холмської Провінції Різдва Матері Божої²⁴. До другої частини цього нарису автор подав короткі біографії 109-ох василіян Холмської провінції²⁵.

Вчений також висвітлив формування та діяльність Василянської делегатури у повоєнній Польщі, яка була створена у 1945 р. на основі трьох монастирів колишньої Галицької провінції²⁶.

Слід згадати й про аналіз відображення церковного життя у праці Михайла Грушевського “Історія України-Руси”. Доробок М. Грушевського отець Ісидор неодноразово називав “монументальним”. Виділив й те, що автор присвятив одну п'яту частину свого твору історії української церкви, чого не робив жоден з істориків до нього. Проводячи посторінковий опис напрацювань М. Грушевського отець Патрило дійшов висновку, що це не комплексна історія церкви, а тільки відображення церковновнутрішнього життя та його організації, яке мало вплив на розвиток українського національного життя (XIV–XVII ст.)²⁷.

²² Ісидор І. Патрило, “Нарис історії Галицької провінції”, *Записки ЧСВВ* 11 (17), (1982): 43–130.

²³ Ісидор І. Патрило, “Нарис історії Василян від 1743 до 1839 р.”, *Записки ЧСВВ* 13 (19), (1988): 183–283.

²⁴ Ісидор І. Патрило, “Холмська Провінція Різдва Матері Божої (1810–1864)”, *Записки ЧСВВ* 13 (19), (1988): 284–305.

²⁵ Ісидор І. Патрило, “Василяни Холмської провінції (1810–1864)”, *Записки ЧСВВ* 14 (1992): 239–258.

²⁶ Ісидор І. Патрило, “Василянська Делегатура в Польщі”, *Записки ЧСВВ* 11 (17), (1982).

²⁷ Ісидор І. Патрило, “Відродження церковного життя в “Історії України-Руси” Михайла Грушевського та сучасні історіографічні дослідження”, Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченій 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського, ред. Олег Купчинський, (Львів: НТШ у Львові, 1994), 176–177.

Отець Ісидор детально і критично проаналізував два розділи праці – “Утворення Уніятської Церкви” (другу половину про Берестейську унію) і “Боротьба за Унію” за те, що вони були написані на неповній джерельній базі та базувалися виключно на російській історіографії, яка безперечно тенденційно вплинула на погляди Михайла Грушевського щодо цих подій²⁸.

Завершивши критичний розгляд цих розділів вчений на основі т. зв. принципу “критикуеш-пропонуєш” надав перелік зарубіжних праць (українських тоді не було) з історії української церкви, на які варто було Михайлу Грушевському звернути увагу. Оскільки з моменту виходу останнього тому “Історії України-Руси” до її аналізу отцем Ісидором пройшло близько 60-ти років та з’явилися нові дослідження по цій проблематиці, дослідник вирішив додати їх у свою розвідку для більшого об’єктивізму. Також отець Патрило виокремив вклад митрополита Андрея Шептицького у дослідження проблеми Берестейської унії. Адже за дорученням митрополита у Львові в 1943 р. створено Археографічну комісію, яка після війни відновила функціонування у Мюнхені. До неї були залучені усі компетентні науковці, а засідання відбувалися спокійно, навіть при обговоренні досить гострих тем, таких як роль св. Йосафата, козацтва та ін²⁹. Як зазначив отець Ісидор:

“Якби всі ці документи були відомі й доступні раніше, то й уся історія Берестейської Унії у великій “Історія України-Руси” М. Грушевського була б набагато повнішою й вірнішою, поданою в іншому висвітленні”³⁰.

Огляд наукових зацікавлень о. І. Патрила був би неповний, якщо б не згадати студії Києво-Могилянської академії. Історія Києво-Могилянської академії була предметом зацікавлення отця Патрила ще до початку написання дисертаційних досліджень, через прогалину у висвітленні діяльності цієї інституції. Вагомий вплив на формування наукового інтересу мала популярність західних академічних шкіл, таких як Сорбоннський (Франція), Саламанкський (Іспанія), Болонський (Італія), Падуанський (Італія), Карловий (Чехія) та Ягеллонський (Польща) університети. На його думку, Києво-Могилянська академія невинувато залишалась поза увагою дослідників, хоча й займала рівнозначну позицію із європейськими університетами. Також отець Ісидор зазначив про обширність вивчення даної тематики, оскільки свій доробок назвав “малим промінчиком на цю так слабо просвічену історію нашої культури”³¹.

²⁸ Ісидор І. Патрило, “Відродження церковного життя в “Історії України-Руси” Михайла Грушевського та сучасні історіографічні дослідження”, Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченій 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського, ред. Олег Купчинський, (Львів: НТШ у Львові, 1994), 176–178.

²⁹ Там само, 179–181.

³⁰ Там само, 182.

³¹ Іван Патрило, Педагогія Київської академії (1631–1817). (Прага: Український вільний університет, 1943), 1-2.

Характеризуючи Києво-Могилянську академію отець Ісидор Патрило акцентував на її приналежності українському народові, схоластичній системі навчання та відкритості для різних соціальних станів. До схоластики ставився неоднозначно. З однієї сторони погоджувався з певною критикою цієї системи, щодо її застарілості та відсутності навчання аналітичному мисленню. З другої витлумачував її як основу, без якої під сумнівом було б існування академії *“вона була схоластична, але такою вона мусіла бути, й не була вона нею, не була б жодною. В такому випадку ми не мали б взагалі академії, ні того всього, що з собою вона принесла. Осталися б старі братські школи, в Києві школа Богоявленського монастиря...”*³².

Підсумовуючи, варто зазначити, що приналежність отця Патрила до Василянського Чину святого Йосафата вплинула на тематику усіх його досліджень, в яких чітко простежується еkleзіальний напрям. Навчання, проживання та робота у європейських країнах – важливі фактори дослідницької діяльності о. Ісидора, які мали свої позитивні та негативні наслідки. З однієї сторони, у певних дослідженнях не використано увесь комплекс джерел, через неможливість проведення розвідок на території радянської України. З другої, сторони, сучасні напрями західної історіографії, велика бібліографічна та джерельна база країн Європи сприяли пошуку та заповненню прогалин в українській історіографії, підготовці фундаментальних праць, які дотепер не мають аналогів.

THE CONTRIBUTION OF FATHER ISYDOR PATRYLO TO THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN HISTORICAL SCIENCE

Vasyl LAHOTSKYI

Ivan Franko National University of Lviv,
Chair of Ancient History of Ukraine and Archives Studies,
1, Universytetska str. 79000, Lviv, Ukraine

This article describes the scientific achievements of a prominent scientist of the second half of the twentieth century – Father Isydor (Ivan) Patrylo. Due to the events of the Second World War, his scientific worldview was formed within three institutions – the Ukrainian Free University, the Pontifical University of Saint Thomas Aquinas and the Pontifical Lateran University. The main areas of research studies were: bibliography and the sources for the history of the Ukrainian church, the history of Kyiv-Mohyla Academy, the history of the church and the biographistics. From 1962 to 1976, Father Patrylo worked as the Director of Roman Basilian publishing houses – “Zapysky Chynu Sviatoho Vasylia Velykoho” (or “Notes of the Order of St. Basil the Great”) and “Ukrainian Spiritual Library”. The scientist’s principal work is the bibliography and the sources for the history of the Ukrainian church which was published in three volumes.

The historical and research activity of the representatives of the Basilian Order of St. Josaphat is a topic that, unfortunately, is practically not represented in modern historiography. This, in particular, refers to the figure of Father Isydor (Ivan) Patrylo (November 30, 1919 – October 27, 2008). He is

³² Іван Патрило, Педагогія Київської академії (1631–1817), 1–22.

known as a Ukrainian Catholic priest, protoarchimandrite of the Basilian Order of St. Josaphat (1976-1996), historian and bibliographer. However, the research on his scientific activities is lacking. Thus, the purpose of the given investigation is to consider the contribution of Father Isydor Patrylo in the development of Ukrainian historical science.

Summing up, it is worth noting that Father Patrylo's affiliation to the Basilian Order of St. Josaphat influenced the subject of all his researches, in which the ecclesial direction is clearly traced. Studying, living and working in European countries were important factors in the research activities of Father Isydor, which had both positive and negative consequences. On the one hand, the full range of sources wasn't used in certain studies due to the impossibility of conducting reconnaissance on the territory of Soviet Ukraine. On the other hand, the modern trends in Western historiography, a large bibliographic and source base of European countries have promoted to finding and filling gaps in Ukrainian historiography and to the preparation of fundamental works that still have no analogues.

Key words: Father Isydor Patrylo, the history of the church, the bibliography, the biographistics.

Стаття надійшла в редколегію 20.10.2018

Прийнята до друку 10.06.2019